

EDITORIAL PRENSA ALCANTINA, S.A.

Les valls dels moriscos

Les valls interiors de la comarca valenciana de la Marina Alta van ser el darrer refugi dels moriscos que no acceptaren el decret d'expulsió de 1609.

Per Jordi Sebastià.

Ni tan sols l'eclosió del turisme ha pogut modificar el panorama econòmic de la Marina Alta: el litoral, poblat i pròsper; l'interior, despoblat i molt menys ric. Durant el segle XVI, la situació era la mateixa, amb una característica ara desapareguda: mentre que la població cristiana era majoritària a la costa, l'interior estava poblat quasi exclusivament per moriscos, oficialment considerats com a cristians nous però, en la pràctica, recalcitrants opositors a abandonar la fe de Mahoma. Les valls més inaccessibles de la comarca, les d'Ebo, de Gallinera, de Laguar i d'Alcalà, no han canviat gaire des d'aquells anys. Encara les carreteres d'accés no són bones —no poden ser-ho en una geografia tan escarpada— i l'agricultura de muntanya no és molt productiva sobre una natura tan salvatge. Allí va tenir lloc el darrer episodi, i més cruel, protagonitzat pels moriscos al Regne de València.

Després de la conquesta de Jaume I, molts àrabs van fugir cap al nord d'Àfrica però la gran majoria va continuar residint al nou regne i es va resignar a la nova situació. Per als nous senyors, constituïen una mà d'obra barata, disposada a conrear fins i tot les terres més pobres i inaccessibles i, a la vegada, tranquils sempre que no se'ls importunara massa al respecte de la seua confessió religiosa.

Davant del perill real que serviren com a "quinta columna" de les expedicions dels corsaris barbarescos que atacaven sovint les poblacions costaneres de la Marina, la població cristiana anà ocupant a poc a poc les terres litorals i els moriscos van quedar replegats a les dures muntanyes. Se'ls va prohibir aproximar-se a la costa i, encara més, intentar fugir cap a l'Àfrica: eren mans necessàries per treballar unes terres on cap altre volia instal·lar-s'hi. Els senyors propietaris

feien la vista grossa sobre la religió i els costums d'aquests súbdits a canvi que continuaren treballant i no causaren problemes. Encara així, una expedició de pirates nord-africans arribà el 1529 a introduir-se per aquelles serres i, després de prendre els senyors de Parcent, alliberaren molts moriscos que fugiren amb ells cap a l'Alger.

Enemics dels agermanats. La convivència entre cristians i moriscos era pràcticament inexistent. De totes les poblacions de la comarca, només a Murla, Ondara i Benissa hi havia habitants dels dos grups i, encara així, vivien en barris clarament separats. Les valls interiors eren territori morisc, amb una població dispersa organitzada en trenta-un petits llocs. Es calcula que el 57% dels pobladors de la Marina Alta en aquella època eren moriscos. La por que col·laboraren amb agressors estrangers i el recel davant la diferència marcada pels seus costums, la roba i la religió islàmica que continuaven practicant de manera més o menys amagada, provocava una tensió que esclatà de manera fulgurant durant la guerra de les Germanies.

En efecte, la revolta agermanada del 1519 tingué entre els seus enemics els moriscos. Aquests es negaren a donar el seu suport a la revolta i decidiren fer costat als senyors a qui servien i de qui depenien. Els agermanats forçaren molts d'ells a batejos no desitjats i aquesta mesura —que avui pot semblar només simbòlica— va tenir unes conseqüències inesperades. Quan els agermanats van ser derrotats i eliminats, es plantejà el debat sobre la validesa d'aquells batejos forçats. Un consell especial, constituït per teòlegs i juristes, acordà que sí que eren vàlids i que, per tant, tots aquells batejats durant la revolta eren oficialment cristians. La resposta va ser immediata; els moriscos es revoltaren i, a la Marina, es feren forts a la serra de Bèrnia.

La situació era delicada i una vegada més els principals interessats a mantenir l'ordre entre uns i altres, els senyors, pactaren una pau amb la qual, en teoria, els moriscos tenien garantit el respecte a alguns dels seus trets diferencials com l'ús de la llengua àrab i dels seus vestits tradicionals. Però aquella revolta donà en-

cara més arguments als qui apuntaven que l'única solució al "problema morisc" era la seua expulsió.

La intervenció del patriarca Juan de Ribera. Al costat del poble d'Alcalà de la Jovada, a la Vall d'Alcalà, es conserven les restes de l'Atzuvieta, l'únic poblat morisc que ha arribat als nostres dies. Les ruïnes ens parlen d'un agrupament petit i amuntegat, a l'estil dels pobles àrabs, situat en un petit turonet. Els carrers estrets i les cases de murs entrecreuats que caracteritzen els actuals pobles dels municipis de les valls interiors de la Marina Alta, demostren que el seu origen va ser també un agrupament semblant. Fins a ben entrat el segle XVI, a la zona encara hi havia mesquites i molts pocs moriscos s'havien decidit a batejar-se. L'Església protestava periòdicament contra aquesta situació i es queixava de la poca col·laboració dels senyors que, fins i tot, arribaven a protegir del bateig els seus servents per tal que continuaren tranquils i dòcils. Però l'arribada del patriarca Juan de Ribera a la diòcesi de València canvià radicalment les coses.

Juan de Ribera, el mateix que va prohibir taxativament l'ús del català al culte, va ordenar mesures especials per "evangelitzar" els moriscos, mitjançant la construcció d'esglésies a les valls i la creació de noves parròquies. La resistència dels moriscos a la conversió tingué fins i tot colps audaços com el segrest del rector de la Vall d'Ebo, que va

EDITORIAL PRENSA ALICANTINA, S.A.

Dalt, recreació pictòrica de la "Batalla de Laguar". A sota, uns dibuixos que reflecteixen l'aspecte que tenien els moriscos.

Restes del poblat morisc de l'Atzuvieta, a la Marina Alta, l'únic que ha arribat als nostres dies. Les ruïnes, en un turonet, ens parlen d'un agrupament petit i amuntegat, a l'estil dels pobles àrabs.

*Ni l'eclosió del turisme
ha pogut modificar
el panorama econòmic de
la Marina Alta: el litoral,
poblat i pròsper;
l'interior, despoblat
i molt menys ric.
Durant el segle XVI la
situació era la mateixa,
amb una característica
ara desapareguda:
la població cristiana era
majoritària a la costa
i l'interior estava poblat
quasi exclusivament
per moriscos*

insistir amb massa força a batejar un xiquet morisc. Raptat, el rector va ser conduït presoner a l'Alger, on hagué de pagar-se ell mateix el rescat per poder tornar a la península.

Aquesta tenaç resistència a acceptar el cristianisme, el revifament de les incursions barbaresques sobre els pobles de la costa —emparades en la trencada geografia de la comarca— i els enfrontaments aïllats entre moriscos i cristians, van pesar de manera definitiva perquè Felip III fera el pas que el seu pare havia ajornat i, el 22 de setembre del 1609, signara el decret d'expulsió dels moriscos.

Una batalla sense adversaris. Segons el decret, els moriscos tenien dret a ser ben tractats durant el viatge de trasllat al nord d'Àfrica i a dur amb ells tot allò que pogueren transportar. Terços militars de Nàpols i de Sicília, preparats per al combat, i voluntaris dels pobles del voltant, havien estat organitzats per evitar que els moriscos pogueren revoltar-se. En principi, el trasllat a les galeres, que esperaven principalment al port de Dènia, va provocar pocs incidents, però a poc a poc la situació es va anar enrarint. Un decret posterior limità el pes i el valor dels béns que els moriscos podien endur-se del regne i molts d'ells van ser víctimes de pillatge per part de grups que actuaven amb total impunitat. La revolta va esclatar.

Moriscos de totes les valls interiors i també de zones més llunyanes es van concentrar a la Vall de Laguar. Un d'ells, Gerònim Milli, va ser proclamat rei. Segons algunes fonts, els revoltats podrien arribar a ser uns 17.000, incloent-hi do-

nes i xiquets, i tenien únicament alguns arcabussos com a armes. Durant els primers moments de revolta van destruir les esglésies i van cremar creus i imatges, en un atac de gran significació simbòlica però poca eficàcia militar. Les tropes del rei eren inferiors en nombre però es tractava de soldats ensinistrats i ben armats contra una gernació desorganitzada que, a més, tenia greus problemes per abastir-se de menjar i d'aigua. Retornà la llegenda del moro Alfatami, que muntant un cavall verd havia desaparegut per la serra de Laguar lluitant contra Jaume I i ara havia de retornar per ajudar els fidels. Però Alfatami no aparegué i les tropes del rei sí. El 21 de novembre passaren el pla de Petracos i avançaren cap al poble de Benimaurell, a la Vall de Laguar. Aleshores començà el que la historiografia de l'època va anomenar "Batalla de Laguar" i que, en realitat va ser una massacre sense oposició possible. Les dades parlen amb eloqüència: les víctimes de totes les edats entre els moriscos van ser entre 1.500 i 4.000 segons les fonts; entre els cristians només dos, un d'ells va morir perquè li explotà la càrrega de l'arcabús i l'altre perquè es va trencar un peu i va ser llinxat pels moriscos. Els que pogueren fugir es refugiaren a la serra de Laguar i, assetjats, sense aigua ni menjar, es van rendir nou dies després. La majoria passaren a galeres i alguns van ser deportats. Els xiquets van ser arrabatatats i donats a famílies cristianes.

El Regne de València quedà així net d'infidels. Molts dels despoblats en ruïnes que avui es poden percebre entre la vegetació d'aquestes valls provenen d'aquella època. Els repobladors cristians no tenien interès a ocupar aquella zona tan agrest. Vingueren famílies mallorquines —per això el parlar salat que caracteritzà durant molts anys el català d'aquestes valls— però no pogueren cobrir tot el buit deixat pels moriscos ni, per descomptat, suplir la seua productivitat. El 1622, la població de la comarca encara era un 22% inferior a la que hi havia a finals del segle anterior.

Fou un dels preus a pagar per aquella eficaç i contundent operació del que ara anomenaríem "neteja ètnica" i que aleshores només es va considerar com un assumpte de fe i d'estat.

Els ponts de mar blava de la baixa edat mitjana**Coral Cuadrada: *La Mediterrània, cruïlla de mercaders (segles XIII-XV)*. Rafael Dalmau Ed., Barcelona, 2001. 366 pàgines.**

L'anomenada plenitud medieval i l'expansió comercial i naval catalanes estaven mancades d'una síntesi que recollís les aportacions realitzades, des de camps diversos, al llarg de les darreres dècades. Aquest és l'objectiu de la historiadora Coral Cuadrada, que, en una obra de gran interès, aplega la informació de les seves recerques a l'arxiu de la companyia Datini, a la localitat toscana de Prato, i la completa amb documentació de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, de l'Arxiu del Regne de Mallorca, de l'Arxiu del Regne de València i amb altres fonts de tipus judicial, notarial i literari.

El resultat és la reconstrucció d'un comerç intens, de característiques en molts sentits plenament modernes, que pren, en primer lloc, un caràcter triangular (Barcelona, València, Ciutat de Mallorca), però obert també a altres ports menors (com Perpinyà, Cotlliure, Roses, Blanes, Tarragona, Tortosa, Castelló, Alacant, Oriola i Maó), i dirigit vers sis grans rutes: la de les illes (Sicília i Sardenya), la dels ports italians (Gènova, els centres toscans, Gaeta, Venècia), la d'ultramar (Xipre, Romania, Beirut, Rodes), la de la Provença (Marsella, Montpeller, Aigüesmortes), la de l'Atlàntic (Sevilla, Cadis, Lisboa i Bruges) i la del Magrib (Bugia, Bona, Funis, Alexandria).

L'obra indaga en la vida quotidiana dels mercaders. S'estudien, així, aspectes diversos com la seva formació, les característiques de la llar, la ideologia de classe, el trànsit de l'empresa familiar a la societat anònima, el debat sobre el préstec a interès i la usura o el trànsit del capitalisme comercial al model rendista. Els diversos exemples dels Països Catalans són comparats en tot moment amb els seus paral·lels italians, en especial de la Toscana i de la República de Venècia.

També s'estudia l'evolució dels ports de Barcelona, València i Ciutat de Mallorca, tant des del punt de vista del vo-

PERE BOTA

lum i l'evolució regional de l'activitat comercial, com des del punt de vista financer. Resulta interessant, en aquest sentit, l'apartat dedicat al procés de construcció del port de Barcelona, iniciat a començament del segle XV. Són també de gran interès els comentaris sobre els vaixells de l'època, organitzats al voltant de dos grans models: la nau, de tipus més ample i rodó, i la galera, més baixa i apta per a la utilització dels remos.

Mereixen capítol a part, també, els productes que van protagonitzar les diverses rutes i el debat sobre el paper de la Mediterrània en el comerç internacional del segle XV.

En una època en què predominen els estudis sobre els sectors productius (agricultura i artesania), Coral Cuadrada ens recorda la importància del co-

merç com a activitat econòmica i com a condicionant dels altres sectors. També, davant la presència d'estudis específics sobre les tres grans capitals comercials de la Corona d'Aragó, reivindica l'existència d'un espai global, format a través de múltiples complementarietats i rivalitats, i amb l'aportació de ports més o menys petits. Si bé els estudis de Claude Carrère (sobre el comerç barceloní durant l'anomenada crisi baix-medieval), de M. del Treppo (sobre les relacions comercials amb Nàpols) i de J. Guiral-Hadziiossif (sobre la València del segle XV), continuen essent de gran interès, l'obra de Coral Cuadrada proposa una síntesi per a un model econòmic complementari i obert al món, amb característiques comunes.

Agustí Aicoberro